

A XIV—XVII. század magyar családnevei

Kázmér Miklós: *Régi magyar családnevek szótára. XIV—XVII. század.*
Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest 1993. 1172 lap.

A magyar névtudomány gazdag az olyan jellegű tanulmányokban, amelyek egyes vagy egynéhány magyar eredetű családnevet vizsgálnak, többkevesebb sikerrel megfejtik e nevek etimológiáját, megállapítják eredetüket és megjelölik a névadás indítékát. E munkák nagy része szinkron, jelenkori családnevformákból indul ki, majd figyelembe véve az okleveles történeti, ritkábban nyelvjárási változatokat, tárgyalják az egyes családneveket. Szerzőik, köztük olyan jeles tudósok, mint Pais Dezső, Karácsony Sándor, Szabó T. Attila, Kertész Manó, Melich János, Mikcsy Sándor, Gombocz Zoltán, Kniezsa István nagyszámú történeti, néha nyelvjárási formákat sorolnak fel, s ezekből igyekeznek az egyes neveket magyarázni. Ám ezek a tanulmányok a létező magyar eredetű családneveknek csak egy kisebb részét tárgyalják, s ráadásul nehéz megtalálni őket, mivel szétszórva különféle folyóiratokban, időszaki kiadványokban vagy gyűjteményes kötetekben jelentek meg. Igencsak hosszúra nyúlna a névjegyzék, ha felsorolnánk mindazon szerzők névtani munkásságát, akik a magyar keresztnévvel (utónevekkel), ragadvány-, bece- és melléknevekkel foglalkoztak s e téren jelentős eredményeket értek el. Munkásságuk viszont már azért is jelentős, mert e névkategóriákból került ki családneveink jelentős része. Ám mindezek a munkák vagy csak a jelenkori személynévvel, vagy egyes helységek, tájegységek egy bizonyos meghatározott időszakában élő keresztnév-, ragadvány- vagy becenévanyagával, esetleg csak éppen egy vagy egynéhány ilyen jellegű név tanulmányozásával foglalkoztak.

Hiányzott a magyar névtudományban egy olyan alapvető összefoglaló munka, amely a teljes magyar családnevanyagot vizsgálja kialakulása kezdetétől (XIV. század) a kifejlődéséig, a teljeskörű elterjedéséig (XVII. század). Ez az időszak magában foglalja úgyszólván a teljes magyar eredetű családnevanyag kifejlődését, megjelenését. A szerző, Kázmér Miklós professzor, a jelenkori magyar névtudomány egyik kiemelkedő alakja egy teljes életművel felérő kötetet ajándékozott meg, amikor 1993-ban megjelentette terjedelmében is impozáns lexikontípusú munkáját: *Régi magyar családnevek szótára. XIV—XVII. század.* E mű teljességét abból is megállapítjuk, hogy például Erdélyben, olyan vidéken, ahol zártabb tömbben él a magyarság, mint a Székelyföldön, Kalotaszegen, sőt kisebb tájegységben, mint a Lóna-patak völgyének falvaiban gyűjtött jelenkori családnevanyag összes magyar eredetű családneveinek 90—95%-át megtalálhatjuk a kellő magyarázatokkal e nagyszabású munkában. E nagy terjedelmű kötet tehát felsorolja és tárgyalja, vizsgálja szinte a teljes XIV—XVII. századi magyar eredetű családnevanyagot, de ugyanakkor elének tárja a jelenkori magyar eredetű családnevanyag túlnyomó többségét is, hiszen a jelzett időszak után csak jelenté-

telen mértékben bővül a magyar családnév-kincs. Ez a tény természetesen összefügg azzal, hogy a XVII. században már a családnevek túlnyomó többsége örökletes volt.

A munka teljessége, a benne felsorolt névanyag lexikonszerű feldolgozása, a címszavak (az egyes családnevek) ábécérendben való tárgyalása megkönnyíti a könyv használóinak munkáját. A szócikkek jól áttekinthetőek: a címszó után következnek a névnek időrend szerinti okleveles formában megőrzött alakváltozatai, természetesen a források megjelölésével; ezt követi az etimológiai rész, végül pedig M (motiváció) jelzéssel a névadás indítékáról kapunk felvilágosítást. A szerző úgyszólván valamennyi megjelent forrásmunkát (oklevéltárakat, adattárakat, összeírásokat, urbáriumokat, genealógiai tanulmányokat, helytörténeti munkákat, dézsma- és adójegyzékeket stb.), valamint a Magyar Országos Levéltárban és más levéltárban még kiadatlan összeírások és névjegyzékek tekintélyes részét átnézte, kijegyezvén az ott előforduló magyar vagy valószínűsíthetően magyar eredetű családneveket. Ezzel egy időben áttanulmányozta a nyelvészeti, történelmi, néprajzi folyóiratokban s más kiadványokban előforduló személynévtudománnyal foglalkozó cikkeket, tanulmányokat, s felhasználta azok anyagát is. Szócikkeiben a szerző ésszerű lexikográfiai bokrosítást alkalmaz, de ahol szükséges, megadja a ma is élő hangtanilag eltérő változatokat, és utaló címszavakban igazít el (pl. Fazakas, Fazekas; Veres, Vörös). A családnevek történeti formája felsorolásánál nagyon előnyös a nyelvészek és történészek számára az az eljárás, hogy a történeti írásváltozatok, a különféle — ma már nem használt — írásjelek a forrásokban szereplő eredeti alakjukban jelennek meg, és a nyomdatechnikai indítékú változtatások jelentéktelenek. A szerző azzal is igyekezett megkönnyíteni a kutatók munkáját, hogy a helységnevekből képzett lakó- vagy származási helyre utaló családneveknél megjelölte nemcsak azoknak a helységeknek a nevét, amelyekből a családnév képződött, hanem feltünteti a helységek közigazgatási hovatartozását is, mégpedig történelmileg lokalizálva.

Hangsúlyozzuk, hogy mindazok, akik egyes helységek vagy tájegységek jelenkori vagy történeti családnevanyagát tanulmányozzák, vagy csak egyes családnevekről akarnak bővebbet megtudni, azok szinte bármelyik ma is létező magyar eredetű családnévről kimentő eligazítást találnak e kötetben. Tudomást szerezhetnek a kérdéses családnév etimológiájáról, a történeti forrásokban feljegyzett formáiról, elsődleges motivációjukról. A családnevek történeti alakváltozásainak felsorolása és a források megjelölése sok esetben lehetővé teszi e nevek múltbeli elterjedésének meghatározását, térképre vetítését a magyar nyelvterületen.

Erdélyi s romániai viszonylatban e hatalmas tényanyagot feltáró és következetes, alapos munka ismerete felveti egy olyan (aránylagosan kisebb terjedelmű) munka szükségességét, amely a magyar eredetű román családneveket hasonló módon tárgyalná. Úgyszintén e kötet munkamódszerének alapján szótár formájában fel lehetne dolgozni az erdélyi párhuzamos névadás eseteit, ugyanis főleg a XVI—XVII. században elég sok forrásban, főleg német—magyar, de román—magyar viszonylatban is számos családnévnek magyar és német, illetőleg román és magyar formákban jelennek meg a változatai. Ezek sokszor hivatali személyek fordításai, de olykor valóságban is használt nevek, attól függően, hogy milyen nyelvközegben használták az illető személyek.

A magyar névtudomány e kiemelkedő munkáját tanulmányozva felmerül az Árpád-kori s az azt megelőző időkből származó magyar személynevek

ugyanilyen jellegű feldolgozásának igénye. Egy ehhez hasonló munkának a csírái, egyes elemei különböző tanulmányokban már megjelentek, utalok csak a Fehértói Katalin *Árpád-kori kis személynévtár* (Bp. 1983) című könyvére, és reméljük, hogy lesz hasonló lexikonszerű feldolgozása az ősi magyar személyneveknek is.

Mindezek az ötletek Kázmér Miklós nagyszabású, módszeres és a teljesség igényével fellépő munkájának során merültek fel. E munka ma már nélkülözhetetlen kézikönyve minden névtannal foglalkozó nyelvésznek, ugyanakkor fontos segédeszköze a történészeknek és a néprajzosoknak, de érdekes és tanulságos minden olvasónak, akit közelebbről érdekel életet adó közösségének, családjának múltja.

Janitsek Jenő